

**Східноукраїнська наукова
юридична організація**

**МІЖНАРОДНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ**

**«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕОРІЇ
ТА ПРАКТИКИ: НАУКОВІ ДИСКУСІЇ»**

4-5 грудня 2015 р.

**м. Харків
2015**

ББК 67я43
УДК 34(063)
А 43

- А 43 **Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії:**
Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 4-5 грудня 2015 р. –
Х. : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2015. – 144 с.

Подані на конференцію матеріали видаються в авторській редакції.

ББК 67я43
УДК 34(063)

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Бурдін М. Ю.

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

ПРАВА І ВОЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА У КОНТЕКСТІ РЕФОРМАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕТРА І

Важливою віхою у становленні імперських державно-правових механізмів регулювання земельних відносин на території колишньої Козацької держави стали, по-перше, інститут «майорату»; по-друге, інститут служивого козацтва за принципом Речі Посполитої. Петро І запровадив у земельно-правові відносини інститут майорату, тобто жалування земельної власності в західних губерніях українським дворянам за їх вірну службу державі без права її безкоштовного і безпідставного відчуження. Власникові майоратних (сімейних) володінь надавалося право передавати жалувану земельну власність своїм спадкоємцям, якщо їх представники служили у військових підрозділах Російської імперії [3, с. 114 – 115]. Жалувана представникам українського дворянства земельна власність підтверджувалася імператорським указом і мала правовий статус «пожалування». При цьому правові норми регулювання жалуваною земельною власністю передбачали відчуження цієї власності та її передачу в резерв казенної власності, якщо її власник або його спадкоємці порушили умови жалування. Петро І запровадив посаду генерал-прокурора («око государеве»), а дворянству затвердив нові чини – «Табель про ранги», згідно з яким просування чиновника визначалося особистими заслугами, а не родовитістю [4, с. 189].

Меркантилізм реформ Петра І по відношенню до українського козацтва проявився в тому, що імператор визначив новий правовий статус вільних українських селян на землях Слобожанщини. Суть меркантилізму реформ полягала в тому, що після розгрому стрілецького повстання Петро І змінив своє відношення до козацтва на лояльне і довірче. Петро І симпатизував українській козацькій старшині та її православним ієрархам за їх вченість і схвалення його реформ. Тому найближчим радником Петра І став Феофан Прокопович, призначений єпископом Псковським [1, с. 246]. Необхідно відзначити, що більшість упроваджених Петром І норм регулювання земельних відносин на території колишньої Гетьманщини мали один істотний недолік: вони були спрямовані на «поглинання приватновласницьких інтересів державою, що врешті-решт виразилося в чиновницькій різноманітності державних обов'язків. Петро І завершив цю розгорнуту специфікацію обов'язків, розширив окремі специфічні повинності деяких членів на цілі групи і навіть на все суспільство» [2, с. 389]. За допомогою адміністративного і правового інструментарію, не орієнтованого на розвиток суб'єкта земельних відносин, на території України після ліквідації Гетьманщини організовані або переструктуровані імперативно місцеві інститути державного управління на стягування різних податей і «поступове перетворення на загальні станові державні обов'язки» [2, с. 388]. В період Петра І з'явилася нова державна посада – «прибыльщик» – так називали чиновників, які придумували нові податки. Підсумком їх «творчості» стали: податок з печей, кавунів, борід, сокир, дубових трун, горіхів і навіть з релігії (розкольники платили податі удвічі більше, ніж православні). Доходи казни росли: з 3 млн. крб. в 1710 році до 10 млн. крб. в 1725 [4, с. 189].

В.Ключевський на підставі порівняльного аналізу державно-правового регулювання земельних відносин у Київській Русі і Росії часів Петра І дійшов висновку про те, що в Росії «не було особливого урядового персоналу, подібного до існуючого в Київській Русі, саме тому урядові інститути діяли безпосередньо за указом государя і вся система іменувалася наказовою» [2, с. 314]. Окрім цього, В. Ключевський відзначає, що в державно-правовій культурі України з часів Київської Русі міські і сільські урядові інститути «були виборною земельною владою – старости і сотники. Справами поліцейськими і фінансовими, які складали другу сферу, завідували земські повіти, безпека яких гарантувалася таким порядком інститутів, які в

той же час поставляли матеріальні засоби для забезпечення військових сил країни» [2, с. 319]. Варто зауважити, що в Московській імперії чітко зафіксовані ті інститути державної влади, які існували в Золотій Орді. Подібність простежується в тому, що як і Золота Орда давала ярлик московським князям, так і російська влада часів Петра I дарувала державний статус чиновника і землі тим, хто служив самодержавству.

Після ліквідації Петром I української державності (Гетьманщини) впроваджені ним адміністративно-правові реформи регулювання земельних відносин практично ліквідовували інститут громадянства, зрівнявши усі соціальні групи українського народу з безликим російським підданством.

Петро I здійснював масштабне реформування, використовуючи величезний потенціал Козацької держави. Проте перше занепокоєння серед козацької старшини викликала побудова без згоди козаків російським імператором міст-фортець на р. Дніпро «в урочищі, на горі біля Кам'яного Затону, у пристойному місці, біля ріки Білозірки» та розміщення там військового гарнізону [5, с. 194]. По-друге, несанкціонований козацькою старшиною спосіб «вербування царем запорізьких козаків у далекий від Січі Північний похід і особливо для земляних робіт при будівництві нової столиці в гирлі ріки Нева» [5, с. 196], а також інші дії Петра I, що виходили за рамки Переяславського договору, викликали ідеї боротьби проти політики Петра I.

Захоплення козацької території в односторонньому порядку з боку Петра I без відома козацької старшини посилювало побоювання, що між його особистою диктатурою та традиційними козацькими вольностями зростає суперечність, яка може спричинити перебудову на монархічний лад. В цілому політика Петра I стосовно України була не тільки експансіоністською, але й антиукраїнською. В той час уже помітно зростав військово-політичний великодержавний шовіністичний російський дух на тлі використання завойованих народів задля зміцнення самодержавства.

Список літератури:

1. Історія України : підручник / Г. Д. Казьмирчук, А. П. Коцур, О. В. Вербовий та ін. ; за ред. Г. Д. Казьмирчука. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – 695 с.
2. Ключевский В. О. Сочинения: в 9 т. / В. О. Ключевский. – М. : Мысль, 1990. – Т. 6. – 476 с.
3. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях : у 2 т. / Уклад. Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін. ; за ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. – К. : Правова єдність, 2009. – Т. 2. – 1240 с.
4. Российская корона. Князья. Цари. Императоры / Гл. ред. Н. Ярошенко. – М. : Ридерз Дайджест, 2009. – 320 с.
5. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків : у 3 т. / Д. І. Яворницький; Пер. з рос., покажчики І. І. Сварника. – Львів: Світ, 1992. – Т.3. – 456 с.